Вітер свистав у вершинах вільх і байдуже плив над вікном місяць. Марта заснула, не вимкнувши світла, книжка впала на лежанку, окуляри зсунулися. Перед тим вона дивилася на себе в дзеркало і думала: "Ну, от і згоріло твоє життя. Пенсіонерка! Пен-сіо-нерка!" Як завжди, коли хотіла собі сподобатись, поворушила могутнє волосся на плечах, витягла шпильку — тепла хвиля сипонула по плечах. Пенсіонерка!

У сорок п’ять вона вийшла на так званий заслужений відпочинок. Приїхала на літо в материну хату, щовечора купалася неподалік, у копанці. Сусіди виглядали із-за огорож, а в неї коси нижче колін так і пливуть. Люди в селі нелукаві, поставали та й дивляться. Волосся в неї від матері, та все життя мучилася, й голова весь час боліла, а врізати косу не посміла. І баба Федора до старості носила на голові копицю.

Цього вечора Марта заснула рано і приснилася їй молодість. Мовби попрала свої сорочки з вишивками і прошвою, розвішала у дворі, а вони тріпотять проти сонця, аж гудуть. "Мамо, — думала уві сні, — простіть, що не забрала цей посаг, дурна була". Мати пошила їй до весілля п’ятнадцять сорочок, склала у маленьку скриню й подарувала. А вона вийшла заміж у місто і полотняних сорочок соромилась: "Пізніше, пізніше заберу", — і не забрала. Тепер сорочки уві сні розвівалися біля неї, аж гуготіли, рвали вірьовку, і вона, щаслива, стояла біля них. І їй, сонній, здавалося, що все життя ще попереду.

Прокинулася від дужого стуку в двері і злякалася. "Який сьогодні день, Боже праведний, — подумала вона. — І що там стряслося в світі, що так добиваються? Може, війна?"

Взяла рушницю і вийшла в сіни:

— Хто там?

— Пусти переночувати, добра людино. З базару йдем, заблукали.

Вона скинула мерзлу защіпку і побачила за порогом чоловіка з конем. Вуса й шапка вкрилися памороззю. Кінь стояв, похнюпивши голову, наче просив милостиню. Вона накинула хустку й відчинила сарай. Коли ж пустила чоловіка в хату, то вжахнулася — одна щока була в нього в шрамах так понівечена, що моторошно дивитись.

— Та поклади ти свою гармату, — всміхнувся він, — я не кусаюсь.

Вона показала йому на диван у хатині, а сама знову полізла на піч, поклавши поруч рушницю.

Той тільки до подушки, так і засопів. Її Стас теж засинав швидко. Що він тепер робить, її нещасний чоловік? Прожили вдвох двадцять три роки, все одне одному забували і прощали. Його випивки, нахваляння, розкидання сорочок і шкарпеток, її вічно підгорілі пиріжки, її безкінечні флірти. Кого вона шукала в цьому житті, кого весь час виглядала? Звісно, справжнього чоловіка, сильного, владного, а не фотографа, який вічно напідпитку. Одного тільки він не міг їй простити — у них не було дітей. Вона не народила йому сина. І те, ненароджене хлоп’я, ввижалося йому щоночі, кликало його і тулилося до нього. Часом Стас напивався і діймав її за бездітність. Хапав за коси і бив головою об стіну. Тоді вона залишала міську квартиру з усіма отими вазочками, матер’яними букетиками, їхала в село, в пусту материну хату, обмітала павутину, рубала дрова, позичала в сусідів картоплі. Вона любила Стаса, і Стас без неї не міг. Мав би вже змиритися. А ті її флірти… Яка жінка не мріє про лицаря? Хоча б інколи. Та де ті лицарі, Боже праведний?

Марта підібгала подушку й зітхнула. Раптом той обізвався:

— Що, не спиш? Та не бійся ти мене, чуєш?

— Ще не бійся. Заплентався серед ночі, трохи вікон не повибивав.

— Так холод же загнав. А в тебе однієї світилося. Іще не ніч, ще, мабуть, і восьми немає. Це ж грудень.

— Добре, спи вже. Я дуже чутлива. І рушниця поруч.

— Ти така дивна. Не селянка, зразу видно. Я б тебе з такими косами знаєш, як любив!

— Мене є кому любить, ясно? Або спи, або вшивайся!

Запала мовчанка. За її хатою починалися ліс і болото. Там часом вили вовки, тоді закутувалася ковдрою з головою і намагалася думати про молодість. Навіщо вона його впустила? Може, якийсь бродяга або зек? Мало їх зараз на волі? Пожаліла коня.

— З якого ти року? Не сива, значить, молода ще. Як тебе звати? А де твій чоловік? Чого ви не разом?

— Все знатимеш — швидко постарієш. Спи!

— Не сердься. Мені погомоніть хочеться, і ти не спиш. У тебе є рушниця. Яка в тебе хата, наче на краю світу. Я б тут навколо пролісків і конвалій насадив. Ти проліски любиш? Моя любила проліски. До минулого року любила… Тепер її нема, і я ще й досі не знаю, як тепер жить. Жили — сварилися, часто й биться зчіпались. А тепер її нема, я ладен розгрібати землю й забрати її звідти.

Він говорив і говорив тихо, стривожено, з надривом. Запитав: "Ти спиш?" Не відповіла. Навмисне змовчала. І трохи згодом заснула. Тепер уві сні жаліла Стаса. Вона шукала його по місту, вдома, в ательє і ніде не знаходила. Кликала — і все марно.

Прокинулася, коли вже минуло за північ. Чужий лежав біля неї і гладив її коси. Схопилась, мов ошпарена.

— Чого ти? — спитав шепотом. — Ніхто ж не дізнається.

Рвонула рушницю, але руки в нього були, мов залізо. Вона обімліла од його сили, степового запаху й ніжності.

— Пусти! — кричала з останніх сил. — Зараза!

Душа ще пручалася, але той був сущий диявол. Вона затихла…

Коли у вікні засиніло, він почав одягатися. По тому вийшов, вивів свого шолудивого коня. Вона вийшла за ним. Вночі просипав сніжок. Він обняв її, поцілував холодними вустами. Зранена щока тамувала усмішку. А далі скочив на коня, і сліди покотилися в степ, мов сльози.

Марта металася, мов у лихоманці. Він мов і не виходив з хати — вона його бачила, чула. Хто він, звідки? Чому прибився? Сіла на диван, де він лежав, погладила рукою подушку, її терзав біль, смуток, розпач. Одяглася, щоб їхати до Стаса.

У квартирі стояв хаос, вся підлога у великій кімнаті була закладена знімками. Вони дивилися на неї тисячами очей, сотнями облич. Лукаві, сумні, підступні, сердиті обличчя.

Стас з’явився у дверях розхристаний, раз по раз кашляв, так завжди робив, коли був напідпитку. Вона німа дивилася на нього. Ні, не треба було приїжджати, тут не поверне душі своїй затишку і спокою. Не поверне.

— О, моя кохана, а я тебе чекав!

Він залишив двері відкритими.

— Я знав, що ти сьогодні будеш! Тс-с-с! Я знав!

О Боже правий, чого вона тут?

— До тебе був посланий гінець. Він приїздив? Він тобі передав знімки? Нові, ті, що в полі, пам'ятаєш?

— Який гінець, що ти верзеш?

— Лісник із сусіднього села. Я його до паспорта фотографував. Ну в нього й фізіономія! Ти не закохалася в нього? В оте порите шрамами обличчя? Га? Я попросив, щоб він розузнав про тебе. І безкоштовно віддав знімки, з похорону дружини і до паспорта. Він був у тебе?

Марта відчула лютий холод од дверей. Накинула пальто, взяла сумку. Стас ходив по знімках, топтав оті обличчя, очі, усмішки. Вона кинулась до виходу і на сходах зіткнулася з Ним. Він важко піднімався вгору. На якусь мить Марту мов ударило струмом, але не зупинилась і очей не підняла. Він стояв, мов закам’янілий.

Біля під’їзду був прив’язаний його шолудивий і понурий кінь. Вона кинулася до нього, почала бити маленькою чорною сумкою. Тварина підібгала спину, скинула голову і з жахом дивилась на неї. "Гадина, падлюка!" — закричала вона не своїм голосом. А потім пішла. Потонула у чорній вулиці, якій не було кінця.